

ΣΑΜΙΑΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ
(2001-2002)

ΔΕΚΑ ΧΡΟΝΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ
Πνευματικού Ιδρύματος Σάμου «ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ»

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΣΑΜΟΥ «ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ»
ΑΘΗΝΑ 2002

ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΣΕΡΓΗΣ
Φιλόλογος, Δρ Λαογραφίας

ΕΠΑΝΑΣΗΜΑΣΙΟΔΟΤΗΣΕΙΣ ΕΝΟΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ ΠΥΘΑΓΟΡΑ
ΣΤΟ ΒΑΘΥ ΣΑΜΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1930-1977

Στην παρούσα εργασία πραγματευόμαστε τις επανασημασιοδοτήσεις ενός ιστορικού μνημείου, του Ηρώου της πλατείας Πυθαγόρα του Λιμένος Βαθέος Σάμου, και του συμβόλου του, του λιονταριού, κατά την περίοδο 1930-1977. Παρακολουθούμε δηλ. πώς το συγκεκριμένο σύμβολο αναπροσαρμόζεται νοηματικά και ενσωματώνει διαρκώς νέα στοιχεία από την ιστορική πορεία του μέσα στη συγκεκριμένη πολιτισμική παράδοση ενός τόπου. Παράλληλα, κάνουμε μια σύντομη αναφορά στον συμβολισμό του λιονταριού αποκλειστικά στην *Ελληνική Λαογραφία*, με στοιχεία από τη λαϊκή λογοτεχνία, την τέχνη, την Ιστορία, τη θρησκεία, κ.ά.

Η πηγή του συμβόλου, γράφει ο Στίλπων Κυριακίδης, *ευρίσκεται εις την παρατηρουμένην εις τον άνθρωπον τάσιν, όπως καταστήση τα διανοήματα αυτού σαφέστερα, δίδων εις αυτά μορφήν συγκεκριμένην, οπτικής, ει δυνατόν, εικόνας, την οποίαν λαμβάνει συνήθως αυτομάτως, σπανιότερον ίσως και εσκεμμένως, εκ του περί το διανόημα συνειρμικού παραστατικού κύκλου. Ούτω το σύμβολον ουδέν άλλο είναι ή είδός τι μεταφοράς, δι' ης το νοούμενον καθίσταται σαφέστερον και πιθανώτερον*¹. Ο ίδιος ανεγνώριζε βέβαια τη δυσχέρεια ορισμού της έννοιας και δεν περιορίστηκε (στη δική του «κλασική» εργασία) μόνον εις τας διά γραπτών εικόνων συμβολικάς παραστάσεις, αλλά και στους λόγους, όσοι ενέχουσιν *συμβολικήν σημασίαν, εκφράζουσι δηλαδή διά συγκεκριμένον, δι' εικονικού τρόπου, ενδομύχους εννοίας*². Διευρύνοντας τον ορισμό, θα λέγαμε ότι σύμβολο είναι κάθε αντικείμενο, αναπαράσταση, πράξη που μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέσον έκφρασης μιας κοινωνικής διαδικασίας³.

1. Στίλπ. Κυριακίδης, «Τα σύμβολα εν τη ελληνική λαογραφία», *Λαογραφία* 12 (1938-48), 505.

2. Στίλπ. Κυριακίδης, «Τα σύμβολα...», ό.π., 509.

3. Σίβ. Δημητρίου, «Η ιστορική διάσταση στην Ανθρωπολογική προσέγγιση της θρησκείας», *Εθνολογία* 2, 1993, 261.

Μ' αυτά ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται ευκολότερα την κοινωνική πραγματικότητα και αναπαριστά το κοινωνικό σύστημα εννοιών. Γι' αυτό και ο συμβολισμός έχει χαρακτηριστεί ως όργανο γνώσης, εργαλείο γνώσης και επικοινωνίας, μέθοδος που αποκαλύπτει όψεις της πραγματικότητας, οι οποίες ξεφεύγουν από άλλους τρόπους έκφρασης: στην ανακάλυψή του πολλοί είδαν την ευκαιρία για να σωθεί ο σύγχρονος άνθρωπος από τον πολιτιστικό επαρχιωτισμό του και, πάνω απ' όλα, από την ιστορική και υπαρξιακή σχετικοκρατία του⁴. Ο R. Brown, ο οποίος περιέγραψε αναλυτικά την κοινωνική λειτουργία του συμβολισμού, θεωρεί ότι τα σύμβολα «... καθιστούν δυνατή τη συναίνεση (*consensus*) ως προς το νόημα (*sensus*) του κοινωνικού κόσμου, συναίνεση που έχει θεμελιώδη συμβολή στην αναπαραγωγή της κοινωνικής τάξης· η "λογική" ένταξη είναι η προϋπόθεση της "ηθικής" ένταξης»⁵.

Η *Συμβολική Ανθρωπολογία* (Symbolic Anthropology)⁶, κλάδος της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, που μελετά τα «συμβολικά συστήματα» (μύθο, γλώσσα, τέχνη, επιστήμη, ιδεολογία, κ.ά.) άλλοτε φωτίζοντας κάποια χαρακτηριστικά των συμβόλων, άλλοτε αναλύοντάς τα υπό διαφορετική οπτική γωνία, έχει κάνει σημαντικές προόδους στην ερμηνεία τους. Οι ενδεικτικά αναφερόμενες εδώ εργασίες των E. Durkheim⁷, V. Turner⁸, R. Firth⁹, Cl. Levi Strauss¹⁰, Cl. Geertz¹¹, R. Wagner¹², R. Desjarlais¹³, A. Cohen¹⁴ (ειδικότερα για τα σύμβολα ως μηχανισμών

4. Άποψη του M. Eliade στον Τζ. Κούπερ, *Λεξικό συμβόλων*, εκδ. Πύρινος Κόσμος, Αθήνα 1992, 16.

5. Στον P. Bourdieu, *Γλώσσα και Συμβολική εξουσία*, μτφρ. K. Καψαμπέλης, εισαγωγή N. Παναγιωτόπουλος, Ινστιτούτο του βιβλίου, Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1999, 240.

6. Βλ. π.χ. J. Dolgin-D. Kemnitzer-D. Schneider (eds), *Symbolic Anthropology: a reader in the study of symbols and meanings*, NY. 1977: Columbia University Press.

7. E. Durkheim, *The elementary forms of the religious life*, London 1954: Allen and Unwin. Αναφέρουμε εδώ εξ ανάγκης επιλεγμένη βιβλιογραφία, αφού, έστω και μικρή αναφορά στην επιστημονική συμβολή του καθενός από τους κατ' επιλογήν αναφερομένους στις αμέσως παρακάτω υποσημειώσεις, θα απαιτούσε μια άλλη πολυσέλιδη εργασία.

8. V. Turner, *The forest of symbols: aspects of Ndembu ritual*. Ithaca, NY 1967: Cornell University Press: Ο ίδιος (edr), *Celebration: Studies in festivity and ritual*, Washington, DC 1982: Smithsonian Institution Press. Ο ίδιος, *Dramas, fields and metaphors: symbolic action in human society*, Ithaca 1974: Cornell University Press.

9. R. Firth, *Symbols. Public and Private*, Ithaca, NY 1973: Cornell University Press.

10. Cl. Levi-Strauss, *Structural Anthropology*, NY 1963: Basic Books.

11. Cl. Geertz, *The interpretation of culture*, NY 1973: Basic Books.

12. R. Wagner, *Symbols. That stand for themselves*, Chicago 1986: University of Chicago Press.

13. R. Desjarlais, *Body and emotion: the aesthetics of illness and healing in the Nepal Himalayas*. Philadelphia 1992: University of Pennsylvania Press.

14. A. Cohen, *The Symbolic Construction of Community*, London: 1989. Key Ideas (βλ. τώρα και 1992²).

ένταξης των ατόμων στην τοπική κοινότητα) και των Mary Douglas¹⁵ και Barbara Babcock¹⁶ αποτελούν την ελάχιστη απόδειξη του ισχυρισμού αυτού. Στους παραπάνω, ας προστεθεί εδώ και η χρήσιμη άποψη ενός εμπλεκόμενου στα γεγονότα που περιγράφονται παρακάτω λόγιου, του Β. Θεοφανίδη: ... *Ο συμβολισμός φανερώνει μίαν προηγμένην αντίληψιν και είνε το μόνον μέσον προς απεικόνισιν των αισθημάτων και ιδεών. Τα απρόσωπα και συμβολικά μνημεία ομιλούν βαθύτατα εις την ψυχήν, διότι αντιπροσωπεύουν ολόκληρον κόσμον. Διά τούτο και η ιδέα της ανεγέρσεως μνημείων εις τον «Άγνωστον Στρατιώτην» επεβλήθη μετά τον τελευταίον πόλεμον εις όλον τον κόσμον*¹⁷.

Στα ολίγα παραπάνω προλογικά ας προστεθεί το (απλό) αυτονόητο: *Τα σύμβολα είναι παντού γύρω μας, δεν υπάρχει τίποτε στον κόσμο που να μη λέει τίποτα.*

Η «περιπέτεια» του Λέοντος της Σάμου το 1830 είναι γνωστή, ακρούμαστε εδώ, προς ενημέρωση των «μη ειδότεων», να υπενθυμίσουμε εν τάχει τα βασικά στοιχεία της πολύμορφης διαμάχης εκείνων των ημερών.

Το έτος 1930 εορτάστηκε, σε πανελλήνιο επίπεδο, με μεγαλοπρεπείς εορτασμούς, η *Εκατονταετηρίς* της Εθνικής ανεξαρτησίας. Κέντρο αυτών των εκδηλώσεων, μέσω των οποίων θα εκφραζόταν η ευγνωμοσύνη προς τους Αγωνιστές του 1821, αλλά και θα αποκαλυπτόταν η συντελεσθείσα σε όλους τους τομείς εθνική πρόοδος, ήταν τα εγκαίνια ή η θεμελίωση μνημείων. Συγκροτήθηκαν κατά τόπους επιτροπές εορτασμού και ανεγέρσεως μνημείων, άλλα από τα οποία μπορούσαν να απεικονίζουν ιστορικά πρόσωπα και άλλα θα μπορούσαν να είναι συμβολικά. Τα ηρώα προβλήθηκαν ως σύμβολα πατριωτισμού, πίστης στα όσια και τα ιερά του Έθνους, σύμβολα καρτερίας και υπακοής¹⁸.

Η Επιτροπή Σάμου αποφάσισε να ανεγείρει συμβολικό μνημείο, και ανέθεσε στον λόγιο Β. Θεοφανίδη να εξεύρει την ιδανικότερη για την περίπτωση λύση. Αυτός, αφού συμβουλευτήκε Έλληνες και ξένους αρχαιολόγους, κατέληξε σ' ένα μνημείο που θα περιείχε παράσταση Λέοντος. Η πρόταση του γλύπτη Ι. Κουλουρή (κατατέθηκαν άλλες δύο) ενεκρίθη ομόφωνα από την τοπική Επιτροπή Σάμου και το Δημοτικό Συμβούλιο του Λιμένος Βαθέος.

Μόλις έγινε γνωστή η απόφαση της Επιτροπής, ο αντιπολιτευόμενος Τύπος του νησιού, με κορυφαία την αντιπολιτευόμενη (την τότε κυβέρνηση Βενιζέλου) *Σάμο*, επιτέθηκε δριμύτατα κατά της Επιτροπής και του (αντιπάλου της κομματικά) Δημάρχου της πόλης Γ. Σούτου, με αήθεις «προσωπικούς» χαρακτηρισμούς.

15. M. Daglas, *Purity and danger*, London 1966: Routledge and Kegan Paul.

16. B. Babcock, «Too many, too few: ritual modes of signification», *Semiotica* 23 (1978): 291-302.

17. *Αιγαίον*, φ. 1839 (8. 4. 1930), 1.

18. Ηλ. Μυκονιάτης, «Το Μακεδονικό Ηρώο της Θεσσαλονίκης. Τέχνη και πολιτική στον Μεσοπόλεμο», *Ελληνικά* 44 (1994), 159.

Η κριτική της συνοψιζόταν σε εξής κυρίως σημεία: (α) για την επιλογή του μνημείου, έπρεπε να αποφασίσουν μόνο Σάμιοι και όχι ξένοι, άρα η Επιτροπή έπρεπε να είναι αμιγώς «σαμιακή», (β) δεν τιμώνται με το συγκεκριμένο μνημείο οι Σάμιοι αγωνιστές ούτε σχετίζονται με τον Λέοντα της Χαιρωνείας, αφού ο τελευταίος εκφράζει έναν άγονο αγώνα, (γ) είναι δύσκολη για τον απλό άνθρωπο η «αποκωδικοποίηση» ενός συμβολικού μνημείου, (δ) ο Λέων εκφράζει προγονο-πληξία και αναχρονισμό¹⁹.

Μετά τη σύντομη περιδιάβαση στις «μέρες του 1930» της Σάμου αρκούμαστε να επισημάνουμε εδώ, στο πρώτο μέρος της εργασίας μας, κάποια βασικά σημεία της διαμάχης μεταξύ «λεοντομάχων» και «λεοντοφίλων» μέσα από τα οποία εξάγεται ο συμβολισμός του λιονταριού, αρκούμενοι να θίξουμε απλώς τις άλλες πτυχές της διαμάχης, οι οποίες σχετίζονται με τοπικιστικά φαινόμενα (στα πλαίσια μιας γενικότερης ξενοφοβίας, κυρίαρχης ήδη στην Ελλάδα από το 19ο αι.), κομματικές διαμάχες, αλλά και ιδεολογικούς αγώνες, λαϊκιστικές πρακτικές κ.λπ.²⁰ *Εδώ όμως, αφού το θέμα σχετίζεται με σύμβολο, μας ενδιαφέρει πρωτίστως η θέση της επιστημονικής ομάδας που ανέλαβε να στηρίξει την επιλογή της και ο έλεγχος του κατά πόσον τα επιστημονικά επιχειρήματά της «συναντούν» τη λαογραφική ερμηνεία του συμβολισμού του λιονταριού.*

Η ομάδα των «λεοντοφίλων» υπερασπίστηκε τον συμβολικό χαρακτήρα του μνημείου, ο οποίος μάλλον θα πρέπει να ήταν οικείος στο ευρύ κοινό. Τα όσα αναφέρουμε παρακάτω, αλλά και το γεγονός ότι το πρώτο μνημείο που στήθηκε σε ελεύθερο ελληνικό έδαφος (στην Πρόνοια του Ναυπλίου) ήταν ένας λέων και το 1930 υπάρχουν στην Ελλάδα κι άλλα ηρώα, τα οποία επίσης περιέχουν λέοντες, όπως π.χ. αυτό της Καρύστου και τα σχέδια του μη πραγματοποιηθέντος Μακεδονικού²¹, μάλλον ενισχύουν τον ισχυρισμό μας. Η εφημερίδα *Αιγαίον*, ιδεολογικό μετερίζι των «λεοντοφίλων», ανέλαβε την υποστήριξή του με πληθώρα άρθρων και επιστολών. Από τα πάμπολλα δημοσιεύματα εκείνων των ημερών

19. Για όλα τα παραπάνω και λεπτομερείς αναφορές στο θέμα βλ. στην εμπεριστατωμένη εργασία της Δώρας Φ. Μαρκάτου, «Τα δημόσια μνημεία στην Ελλάδα του 1930. Η περίπτωση της Σάμου και του Ηρακλείου», στον τόμο *Η Σάμος από τα Βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα. Πρακτικά συνεδρίου*, τ. Β', Πνευματικό Ίδρυμα Σάμου «Νικόλαος Δημητρίου», 12Β, Αθήνα 1998, 299 κ.ε.

20. Πρβλ. Δώρα Μαρκάτου, «Τα δημόσια μνημεία στην Ελλάδα του 1930...», *ό.π.*, 309. Βλ. και Μ. Σέργης, *Εφημερίδες και Λαογραφία. Η ταυτότητα μιας Ναξιακής εφημερίδας. Διαθλάσεις της Ιστορίας και της Ελληνικής κοινωνίας του 19^{ου} αι. και των αρχών του 20ού*, Αθήνα 2000, 47, 245.

21. Δώρα Μαρκάτου, «Τα δημόσια μνημεία στην Ελλάδα του 1930...», *ό.π.*, 311. Ηλ. Μυκοινιάτης, *ό.π.*, 162-163. Το α' βραβείο για το συγκεκριμένο ηρώο (σχέδιο του Εμμ. Λαζαρίδη) αποτελούνταν από ένα ογκώδες πολυεδρικό βάθρο στην κορυφή του οποίου στηρίζονταν τρία λιοντάρια, και ψηλότερα μια φτερωτή Νίκη τα στεφάνωνε. Τα λιοντάρια συμβόλιζαν τις τρεις πολεμικές περιόδους της Μακεδονίας (1903-1908, 1912-1913, 1914-1918). Αλλά και το σχέδιο του γ' βραβείου (του Κίμωνα Λάσκαρη) περιείχε επίσης λέοντα.

παρουσιάζουμε επιλεκτικά τρία μόνον αποσπάσματα, ικανά όμως να συνδράμουν την επιχειρηματολογία μας:

Όλοι οι πολιτισμοί έχουν τα σύμβολά των, εις τα οποία πάντοτε συνοψίζεται ολόκληρος ιστορία. Διά την κατασκευήν του εθνικού μνημείου ενταύθα επροτιμήθη ο λέων, ως σύμβολον πίστεως και ανδρείας (...). Διά της ανεγέρσεως τοιούτου μνημείου συμβολίζοντος την πίστιν και ανδρείαν των ελευθερωτών του 1821 εκδηλούται ο οφειλόμενος φόρος τιμής και ευλαβείας εις όλους συλλήβδην τους μαχητάς του μεγάλου και ιερού αγώνος...²²

... Ο λέων, το σύμβολο αυτό της ατρόμητης ρώμης και αποφασιστικότητας, ο άγρυνος φύλαξ στήθηκε τότε εκεί (...) για να λήη και να διαλαλή πως εδώ μια φορά κι έναν καιρό, όταν ο Κατακτητής έβαλε στο νου του να υποδουλώση την ελεύθερη πατρίδα όλοι οι Έλληνες, ενωμένοι κι' ατρόμητοι σα λιοντάρια, μπρος στο αρίφνητο ασκέρι του βαρβάρου πολεμήσανε και πέσανε, για να δείξουν πως δεν υπάρχει υψηλότερο και ευγενέστερο αίσθημα της φιλοπατρίας...²³

... η ανάθεσις λεόντων επί τάφων (...) συμβολίζει αναμφιβόλως την ανδρείαν των αγωνιστών...²⁴

Το λιοντάρι λοιπόν είναι «σημείο» ανδρείας, ρώμης, αποφασιστικότητας, σθένους, γενναιοψυχίας, κατά τους υποστηρικτές του, ό,τι δηλ. υποστηρίζουν η Ιστορία και η Λαογραφία για το θέμα. Το μαρτυρεί η παρουσία του σε διάφορα μνημεία της Ελληνικής τέχνης, ως συμβολικού συμπληρώματος/κοσμήματος ενός πολυανδρίου συνήθως μνήματος ή κενοταφίου. Η ελληνική τέχνη κατόρθωσε να δώσει υψηλή έκφραση στο έμβλημα του λιονταριού και το έκαμε σύμβολο του ηρωικού θάρρους και της δύναμης. Ο τάφος του Λεωνίδα (και των πεσόντων Σπαρτιατών και άλλων Ελλήνων), με το σχετικό επίγραμμα του Σιμωνίδου («Θηρών μεν κράτιστος εγώ / θνητών δ' ον εγώ νυν / φρουρώ, τώ δε τάφω, λάενος / εμβεβαώς»), ο λέων της Χαιρωνείας, ο άλλοτε ιστάμενος στο στόμιο του λιμανιού του Πειραιώς και τώρα ευρισκόμενος στη Βενετία λέων του Πειραιώς, οι χρυσοί λέοντες της νεκροφόρου αρμάμαζας του Μ. Αλεξάνδρου, ο λέων της Αμφίπολης, της Κέας, της Νάξου, κ.ά.²⁵ είναι μερικά τέτοια παραδείγματα.

22. *Αιγαίον*, φ. 1839 (8. 4. 1930), 1.

23. Από άρθρο του Β. Θεοφανίδη, στην εφ. *Αιγαίον*, φ. 1843 (19. 4. 1930), 1. Πρβλ. *Ελλάς*, φ. 1349 (13. 4. 1974), 1-3, στη στήλη *Ημέρες του 1930*.

24. Από άρθρο του αρχαιολόγου Α. Κεραμόπουλου, καθηγητή και Ακαδημαϊκού, απάντησιν στην επιστολή του δημάρχου Γ. Σούτου (ο οποίος του ζητούσε την άποψή του) : *Αιγαίον*, φ. 1862 (27. 6. 1930), 1. Στο ίδιο φύλλο φιλοξενούνται επίσης οι απόψεις των Π. Καστριώτη (αρχαιολόγου, Δ/ντού του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου), και Α. Σώχου, καθηγητή του Πολυτεχνείου. Οφείλουμε ευχαριστίες στον κ. Χρ. Λάνδρο, Δ/ντή των ΓΑΚ - Ιστορικού Αρχείου Σάμου για την προθυμία του να συνδράμει το έργο μας. Χωρίς τη βοήθειά του η εργασία αυτή ασφαλώς θα ήταν λειψή.

25. Βλ. για όλα τα παραπάνω Ευθ. Καστόρχης, «Περί του εν Χαιρωνεία λέοντος», *Αθή-*

Η ομηρική παράδοση περί λιονταριού (για να περάσουμε στο χώρο της λαϊκής δημιουργίας) είναι πλούσια: αναφέρεται 39 φορές στην *Ιλιάδα*, 12 στην *Οδύσσεια*, και ως λίγες τρεις φορές²⁶. Η παράδοση αυτή, άλλοι αρχαιοελληνικοί μύθοι (όπως π.χ. του Αλκαθού, γιου του Πέλοπα, που παίρνει ως αντάλλαγμα το θρόνο των Μεγάρων και τη βασιλοπούλα τους)²⁷, τα μεσαιωνικά άσματα του Διγενή με τις λεοντομαχίες του ηρωικού ακρίτα²⁸, κ.ά., άσκησαν μεγάλη επίδραση στον ποιητή των δημοτικών ασμάτων και στον υπόλοιπο λαό. Αν και κάποιος θα ισχυριζόταν ότι ο λαϊκός ποιητής «παραμερίζει» στη συνείδησή του θέματα και μοτίβα που δεν συνδέονται με την άμεση εποπτεία του, μπορούμε να εικάσουμε ότι, ακριβώς ένεκα αυτής της «απόμακρης σχέσης» ποιητή-συμβόλου, αυτό απέκτησε ισχυρό έρεισμα στη λαϊκή συνείδηση. Το «απόμακρο» και το «εξωτικό» (γενικά) εμπλουτίζουν τη φαντασία. Με το πέρασμα των αιώνων, με την προφορική (κατ' αρχάς) και τη γραπτή (αργότερα) παράδοση των μύθων, των ιστορικών γεγονότων, των παραμυθιών, των μεσαιωνικών και νεότερων ασμάτων, κ.λπ. η συμβολική του δύναμη απέκτησε ευρύτερη «λαϊκή» ισχύ. Να μερικά ενδεικτικά παραδείγματα από το δημοτικό μας τραγούδι που ενισχύουν το συμβολισμό του λιονταριού ως «σημείον» ανδρείας, ρώμης, γενναιοψυχίας:

*μην είδιτι, για πέστε μου, πού πολεμάει ου Μπρούφας
πόχει πονδάργι' ατσάλινα, καρδιά από λιοντάρι*

*κατακαυμένη άνθρωπε, σαν ποντικός γεννιέσαι,
σαν το λιοντάρι γίνεσαι, σαν τη δροσιά χαλιέσαι.*

ναιον 8 (1879), 501-503. Χ. Κουτελάκης, *Το Πόρτο-Λεόνε. Ο Λέων του Πειραιώς. Η απαγωγή του στη Βενετία και τα προβλήματα που σχετίζονται με το μνημείο και τη χρονολόγησή του*, Πειραιάς 2000.

26. Ιω. Γιαγιάς, *Λεοντάρι. Το αιμοβόρικο και δειλό θεριό. Πώς το χαρακτηρίζει ο Όμηρος*, Καρλόβασι Σάμου 1973, 2. Ευχαριστώ και απ' αυτήν τη θέση τον κ. Μανόλη Γ. Βαρβούνη, Επίκουρο Καθηγητή Λαογραφίας στο Δημοκρίτειο Παν/μιο Θράκης, για την ευγενή του καλοσύνη να θέσει υπ' όψιν μου την παραπάνω μελέτη, αλλά και αρκετό «δημοσιογραφικό υλικό» από το αρχείο Β. Ασλάνη που έχει στην κατοχή του, σχετικό με τις «περιπέτειες» του Λέοντος της Σάμου το 1973.

27. Πρβλ. Μ. Αλ. Αλεξιάδης, *Οι Ελληνικές παραλλαγές για τον δρακοντοκτόνο ήρωα (Aarne - Thompson 300, 301A και 301B). Παραμυθολογική μελέτη*, Διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα 1982, 53.

28. Βλ. π.χ. τους άθλους του Διγενή στον Ν. Πολίτη, «Ο θάνατος του Διγενή», *Λαογραφικά Σύμμεικτα* 4, ό.π., 98 και 107. Ο ίδιος, «Η σελήνη κατά τους μύθους και τας δοξασίας του Ελληνικού λαού», *Λαογραφικά Σύμμεικτα* 3 (1931), 207. Εδώ ο ήρωας, στην προσπάθειά του να παραλάβει τη γυναίκα του, φοβάται ως πιθανούς αντιπάλους του τρία θεριά, τον δράκοντα, τον λιόντα και τον Αβρίτη ποταμό.

κλέφτες δεν εύραμε, ευρήκαμε liontária²⁹

είχα καρδιά λεονταριού, μα ράγησε για σένα
που νά 'θελα σ' αποβαρθῆ ἡ μάννα που σ' ἐγέννα

δε σι θαρρούσα, Όλυμπε, ισένα βρε liontári,
τον Μάη να ρίξης τις βροχές, του θέρους το χαλάζι

σαν το ζαρκάδ' να ρίχνητε 'ς τα ρέματα, 'ς τις πέτρις
κι' μι θυμό λεοντάρικο τη σπάθα του να βγάζη.

να πάγης εις τον πόλεμο να lionτοπολεμήσης
μ' ούλους σου τους ακράνηδες, μ' ούλους τους στρατολάτες.³⁰

Το μαρτυρεί επίσης η παρουσία του στο καθημερινό λαϊκό λεξιλόγιο, στα επώνυμα ή τα παρωνύμια (*Λιοντάρης, Λιονταρής, Λιόντας*, κ.ά.), σε παροιμίες (παρά να κρυφτής 'ς της αλεπούς τον ίσκιο, κάλλιο να σε φά' το liontári³¹) στις παρομοιώσεις (είδαμε μόλις παραπάνω μερικές), σε παράγωγα ρήματα συνώνυμα της ανδρείας (*Αδάμης 'ς τον Παράδεισον άμπελον εφύτρεψε, σκυιές εκαταβόλιασε, μάρμαρον εσήκωσεν κι' αντριεύτη και 'liontάρεψε*³²), σε μεγεθυντικές λαϊκές συνθέσεις (*λιονταροπαίδι, lionταρόσκυλος, lionταροπολεμώ*, κ.ά.³³), ακόμη και σε ονειροκριτικά κείμενα (*λέοντας ιδείν δυσμενών λύει μάχας*³⁴, *λέοντα ιδείν ωσαύτως ερχόμενον μέγαν εχθρόν δηλοί*³⁵). Τα ίδια περίπου έχουμε με τη «λαϊκότερη» εκφορά του, τη λέξη ασλάνι («είναι γερός ασλάνι»), δίνει το όνομά του ως προσφώνηση σε νέους και νέες («ασλάνα μου!), αποδίδεται μεταφορικά είτε ως παρομοίωση σε καλοκαμωμένους και εύρωστους νέους, αλλά και σε ζώα («εταίσε do και το 'καμε ασλάνι»). Λέων ονομάζεται στίς Θεσμοφοριάζουσες του Αριστοφάνη (στ. 514)³⁶, αλλά και στη

29. Από απάντηση Τούρκων στρατιωτών. Οι κλέφτες παρομοιάζονται με liontária.

30. Όλα τα παραπάνω παραδείγματα προέρχονται από το *Αρχείο του Ιστορικού Λεξικού της Ακαδημίας Αθηνών*. Προς εξοικονόμηση χώρου αρκούμαστε εδώ να παραπέμψουμε τον ενδιαφερόμενο μόνο στα οικεία λήμματα του εν λόγω Αρχείου, αφού η λεπτομερής αναφορά σε αντίστοιχα χειρόγραφα, θα υπερφόρτωνε την παρούσα εργασία. Τα σημαντικότερα λήμματα είναι: *lionταρεύω, lionτάρης, liontári, lionταρίζω, lionταροπολεμώ, λιόνταρος, λιόντας*.

31. Η προσφυγή στους αδυνάτους είναι αναφελής, ενώ προς τους δυνατούς...

32. Σε επωδή, αλλά και σε Καρπαθιακό άσμα.

33. Βλ. Άγγ. Αφρουδάκης, «Μια περίπτωση μεγεθυντικής / υποκοριστικής σύνθεσης στα νεοελληνικά ιδιώματα», *Λεξικογραφικόν Δελτίον* 19 (1995), 29.

34. Fr. Drexl, «Das Traumbuch des Patriarchen Germanos», *Λαογραφία* 7 (1923), 440, στίχος 125.

35. Fr. Drexl, «Das Anonyme Traumbuch des cod. Paris Gr. 2511», *Λαογραφία* 8 (1925), 362.

36. Ν. Γ. Πολίτης, *Λαογραφικά Σύμμεκτα* 3 (1931), Εν Αθήναις, 211, υποσημ. 2.

νεοελληνική παράδοση το νεογέννητο παιδί, αντίστοιχο του δράκος, για να γίνει ανδρείο και ρωμαλέο, με σαφή τον μαγικό / ευχετικό σκοπό της επιλογής αυτής της ονοματοθεσίας: προστασία δηλ. του μωρού διά της μαγικής δύναμης του ονόματος· η σωματική ρώμη και ευρωστία του λιονταριού θα ασκήσει επίδραση επί του νηπίου, αφού όνομα και φορέας ταυτίζονται³⁷. Το «*κάλλια να μι φάη η ασλάνης, παρά η τσακάλης*» της παροιμίας, τέλος, με την έννοια ότι είναι προτιμότερος ένας σοβαρός θάνατος παρά ο γελοίος³⁸, δίνει με τον τρόπο της τον «σεβασμό» που τρέφει ο λαός σ' αυτό το θηρίο.

Δεν είναι όμως λίγες οι φορές που το λιοντάρι ταυτίζεται στα δημοτικά τραγούδια με άλλα «φανταστικά ζώα» (δράκο κυρίως, θηρίο αόριστα) και συμφύρεται μ' αυτά. Το λιοντάρι ως «φανταστικό ζώο», όχι ως πραγματικό όπως αυτό των παραπάνω παραδειγμάτων, από τη δική μας πρώτη μελέτη του ζητήματος, μάλλον δεν έχει ισχυρή παρουσία στην ελληνική λαϊκή ποίηση.³⁹ Η φαντασία του λαϊκού ποιητή κινείται, ως γνωστόν, σ' ένα αρκετά ελαστικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο μπορεί να ενσωματώνονται διάφορα μοτίβα. Η υποκατάσταση του τέρατος π.χ. των δρακοντοκτονιών στα αντίστοιχα δημοτικά τραγούδια με δράκους, θηρία γενικά, φίδια και άλλες θηριόμορφες εμφανίσεις, μέσα στις οποίες περιλαμβάνεται και το λιοντάρι⁴⁰, οι διηγήσεις κάποιων παραμυθιών (*ήρτεν ένα λιόνταρος, αρφός του δράκου*), η εικόνα του αρχαιοελληνικού δράκοντα στη νεοελληνική λαϊκή συνείδηση⁴¹, στίχοι λαϊκοί, όπως οι παρακάτω, αποδεικνύουν αυτούς τους συμφυρμούς. Γι' αυτό ενσαρκώνει όχι μόνο τη δύναμη (στην οποία εμείς εδώ αναφερόμαστε), αλλά και την αγριότητα, τη μοχθηρία, την επιθετικότητα, τη μανιακή καταδίωξη, κ.ά.⁴²

37. Βλ. ενδεικτικά Ν. Γ. Πολίτης, «Παρατηρήσεις εις τα Σωξοπολιτικά παραμύθια», *Λαογραφικά Σύμμεικτα* 4, ό.π., 319-320. Στ. Κυριακίδης, *Ελληνική Λαογραφία. Μέρος Α'. Μνημεία του λόγου*, Ακαδημία Αθηνών, Δημοσιεύματα του Λαογραφικού Αρχείου, αρ. 8, Εν Αθήναις 1965², 353. Δ. Β. Οικονομίδης, «Όνομα και ονοματοθεσία εις τας δοξασίας και συνηθείας του Ελληνικού λαού», *Λαογραφία* 20 (1962), 447 κ.ε. Μ. Γ. Σέργης, *Ο Ζακύνθιος μοναχός Παχώμιος Ρουσάνος και ο λαϊκός πολιτισμός του 16^{ου} αιώνα*, Εκδόσεις Paulos, Αθήνα 2000, 70, υποσημ. 101, όπου η υπόλοιπη σύγχρονη (και η ξενόγλωσση) βιβλιογραφία.

38. Για περισσότερα σχετικά παραδείγματα βλ. *Ιστορικόν Λεξικόν της Νέας Ελληνικής της τε κοινώς ομιλουμένης και των ιδιωμάτων*, τ. 3 (1942), 187, στο λήμμα *ασλάνι*.

39. Το θέμα, καθ' όσον γνωρίζουμε, πραγματεύεται η Εμμανουέλα Moser-Καραγιάννη στη διδακτορική της διατριβή. Όμως, επειδή είναι αδημοσίευτη, δεν κατέστη δυνατόν να τη συμβουλευτούμε. Επίσης, δεν μπορούσαμε να έλθουμε σε επικοινωνία με τη συγγραφέα της, για να επιβεβαιώσει ή να ανατρέψει τον παραπάνω ισχυρισμό μας, προϊόν δικής μας πρόχειρης, μη εμπεριστατωμένης μελέτης.

40. Μ. Αλ. Αλεξιάδης, *Οι Ελληνικές παραλλαγές για τον δρακοντοκτόνο ήρωα (Aarne-Thompson 300, 301A και 301B). Παραμυθολογική μελέτη, Διδακτορική διατριβή*, Ιωάννινα 1982, 44, 45.

41. Βλ. ενδεικτικά Ν. Γ. Πολίτης, *Μελέτη επί του βίου των νεωτέρων Ελλήνων. Νεοελληνική Μυθολογία*, τ. Α', Εν Αθήναις 1871, 154 κ.ε.

42. Βλ. π.χ. Μ. Αλ. Αλεξιάδης, *Οι Ελληνικές παραλλαγές για τον δρακοντοκτόνο ήρωα...*, ό.π., 45, 109, 127.

*Εφτά ορκές εγέμωσα, ούλλον μούττες τσαι γλώσσες
οι γλώσσες εν τους δράκοντες, τσ' οι μούττες εν τους λιόντες*⁴³

*μήτε πουλλί ανέβηκε, μήτε και χελιδόνι
μουδέ του δράκου η σαϊττιά, μουδέ του λεόντα η πέτρα*

*έκοψέν της την στράταν της ένας δρακοντεμένος
ούλα τον λεόνταν σκάπουλλος τσαι βαρνακαρισμένος*⁴⁴.

Το λιοντάρι είναι επίσης σύμβολο άγρυπνης φυλακής, φρουρήσεως πόλεων και αποτροπής κάθε εχθρικής επιθέσεως εναντίον αυτών που φρουρεί. Η πύλη της ακροπόλεως των Μυκηνών φυλάσσεται από δύο επιμήκη λιοντάρια, όπως π.χ. η αρχαία Νινευή και η Σιών της Παλαιάς Διαθήκης. Την ίδια σημασία πρέπει να επισημάνουμε για την παρουσία τους προ των θυρών των ναών, εκατέρωθεν της εισόδου των παλαιότερων χριστιανικών εκκλησιών (αλλά και των καθεδρικών ναών της Δύσης, π.χ. της Φερράρας του 1140 μ.Χ.), ή εκατέρωθεν των βαθμίδων του επισκοπικού θρόνου, εϋστοχο «ανάλογο» του θρόνου π.χ. του «Έλληνα» Δία στην Ολυμπία, κατά τον Πανσανία⁴⁵. Χαρακτηριστική είναι μέχρι και σήμερα η τάση να το τοποθετούν οι Νεοέλληνες στην εξώθυρα της κατοικίας τους, ως φύλακά της, αφού η κεντρική πύλη ορίζει την είσοδο στον ατομικό, ιδιωτικό χώρο τους.

Κατ' επέκταση της συμβολικής του ως φύλακα, το λιοντάρι είναι επιπλέον και *κρηγοφύλαξ*, όπως αυτός που συνάντησε ο Πολυδεύκης στην Αθήνα επάνω σε κρήνη, «*δι' ου το ύδωρ εφέρετο εν ταις προς ύδωρ δίκαις*»⁴⁶. Η κυρίαρχη θέση της βρύσης στη ζωή του παραδοσιακού ανθρώπου, η μετουσίωσή της σε κέντρο όπου τελούνταν δεκάδες μαγικές τελετουργικές ενέργειες, η πίστη σε δαίμονες, νεραίδες, πνεύματα και «στοιχειά» που ενοικούσαν στα νερά, οι εξιλαστικές προσφορές των ανθρώπων για εξευμενισμό, οι σχετικές παραδόσεις που έχουν δημιουργηθεί είναι γνωστά⁴⁷. Σ' αυτούς τους λεοντοπρόσωπους κυρίως κρουνούς⁴⁸ το

43. Χρ. Παντελίδου, «Κυπριακά άσματα», *Λαογραφία* 6 (1918), 586.

44. Και αυτά τα παραδείγματα είναι από το *Αρχείο του Ιστορικού Λεξικού*.

45. Στον Ευ. Καστόρχη, *ό.π.*, 505.

46. Στον Ευ. Καστόρχη, *ό.π.*, 503, όπου και άλλες σχετικές αρχαιοελληνικές μαρτυρίες και λεξικογραφικές παραπομπές.

47. Βλ. ενδεικτικά Ν. Γ. Πολίτης, «Τα δημόδη Ελληνικά άσματα περί δρακοντοκτονίας του αγίου Γεωργίου», *Λαογραφικά Σύμμεικτα* 4 (1980-85), 113 και 210 κ.ε. Γ. Μέγας, *Ελληνικά έορταί και έθιμα λαϊκής λατρείας*, Αθήναι 1956, 54, 69, 70. Μ. Μερακλής, *Ελληνική Λαογραφία. Κοινωνική Συγκρότηση*, τ. 1, εκδ. Οδυσσεύς, Αθήνα 1984, 41-42. Μ. Αλ. Αλεξιάδης, *Οι Ελληνικές παραλλαγές για τον δρακοντοκτόνο ήρωα...*, *ό.π.* (βλ. ειδικότερα τα λήμματα *λιοντάρι*, *λιοντάρι*, στο Γενικό Ευρετήριο, σ. 179). Β. Νιτσιάκος, *Λαογραφικά ετερόκλητα*, εκδ. Οδυσσεύς, Αθήνα 1997, 55 κ.ε. κ.ά.

48. Βλ. Αδ. Αδαμαντίου, «Αγνεΐας πείρα. Μέρος Γ' Λαογραφικόν», *Λαογραφία* 3 (1911-1912), 437 και ιδιαίτερα την υποσημ. 4.

λιοντάρι δεν είναι ο νεροκρατητής, τον οποίον φονεύει ο Κάδμος των Αρχαίων ή ο άγιος Γεώργιος των χριστιανών⁴⁹, δεν είναι το θηρίο στο οποίο ο πατέρας - βασιλιάς των Ελληνικών λαϊκών ασμάτων της δρακοντοκτονίας εκών-άκων δίνει την κόρη του «πεςκέσι» στο στοιχειό-λιόντα⁵⁰ που κατακρατεί το νερό του πηγαδιού:

«Κι' αμέσως ediéταξε να στολιστή σα νύφη,
για να σταθή του λιονταριού πεσκέσι να δειπνήση...»⁵¹:

είναι πλέον ο φύλακας του νερού· το φυλάσσει από τις επίβουλες δυνάμεις που θα θελήσουν να κατακρατήσουν το πολυτιμότερο στοιχείο της ζωής. Το «εξευμενισμένο» θηρίο λειτουργεί εδώ «ομοιοπαθητικά», έχει πλέον μετατραπεί από θύτη σε φύλακα και προστάτη. Γι' αυτό το συναντούμε σε πηγές και σε κρήνες⁵², ως κυρίαρχο σύμβολο, μετά τον σταυρό⁵³.

Το λιοντάρι χρησιμοποιείται από την πολιτική Εξουσία ως *σύμβολο δύναμης και επιβολής*. Στο Βυζάντιο π.χ., έχουμε τη θαυμαστή παράδοση τερύ του χρυσού πλατάνου⁵⁴, τον οποίο κατασκεύασε ο σοφός αυτοκράτορας Λέων και κατέστρεψε ο γιος του Μιχαήλ Γ': ... *στρουθοί καθήμενοι διά μηχανής εκελάδουν, ωσαύτως δε (εώρα τις) τους λέοντας, α προς έκπληξιν των εθνών μεμηγάνηται (και ούτοι γαρ έστιν ότε βρυχώμενοι εθαυμάζοντο)*...⁵⁵. Βεβαίως και ο Ν. Γ. Πολίτης υποστηρίζει ότι ... *εκρίνοντο ταύτα αναγκαία προς έκπληξιν των εθνών*⁵⁶, αποσπάσματα από

49. Βλ. Αδ. Αδαμαντίου, «Αγνείας πείρα...», ό.π., 437-438. Το μοτίβο εμφανίζεται πολλές φορές. Βλ. ενδεικτικά Ν. Γ. Πολίτης, «Τα δημόδη Ελληνικά άσματα περί της δρακοντοκτονίας...», ό.π., 189. Μ. Αλ. Αλεξιάδης, *Οι Ελληνικές παραλλαγές για τον δρακοντοκτόνο ήρωα...*, ό.π.

50. Διαδεδομένο μοτίβο. Βλ. π.χ. Ν. Γ. Πολίτης, «Τα δημόδη Ελληνικά άσματα περί της δρακοντοκτονίας...», ό.π., 189. Μ. Αλ. Αλεξιάδης, *Οι Ελληνικές παραλλαγές για τον δρακοντοκτόνο ήρωα...*, ό.π., 44, 45.

51. Ν. Γ. Πολίτης, «Τα δημόδη ελληνικά άσματα περί της δρακοντοκτονίας...», ό.π., 230, άσμα Α', στίχ. 16-17. Βλ. και στ. 25. Άλλο ένα παράδειγμα υποκατάστασης του θηρίου από τον λέοντα.

52. Λ. Μπαρδάκος-Αλ. Τότσικας, *Κρήνες*, εκδ. Οδυσσεάς, Αθήνα 1989, 53-55. Σχετικές φωτογραφίες βλ. στο εξώφυλλο του βιβλίου και στις σσ. 28, 49, 50, 52, 53, 57, 58; 74, 89, 94, 95, 114.

53. Α. Παπαμιχαήλ-Κουτρούμπα, «Ο σταυρός στους διάφορους κλάδους του Ελληνικού εθνικού δικαίου», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας*, τ. 26-27 (των ετών 1981-86), Εν Αθήναις 1990, στο *Ευρετήριο*, λήμμα *βρύση, βρύσες*, σ. 188.

54. Βλ. Δ. Β. Οικονομίδης, «Χρονογράφου του Δωροθέου τα Λαογραφικά», *Λαογραφία* 19 (1960-61), 17-18 ολόκληρο το κείμενο της παράδοσης.

55. Απόψεις του ιστορικού Μ. Γλυκά, στο Δ. Β. Οικονομίδης, «Χρονογράφου του Δωροθέου τα Λαογραφικά», ό.π., 52. Βλ. και σ. 53.

56. Ν. Γ. Πολίτης, «Βυζαντινά παραδόσεις», *Λαογραφία* 6 (1918), 357. Πρβλ. Μ. Μερακλής, *Λαογραφικά Ζητήματα*, εκδ. Μπούρα, Αθήνα 1989, 235-236.

μια λαμπρή πολυτέλεια και τελετουργικές πράξεις σαφούς «πολιτικής επιλογής» προς άσκηση επιβολής και ένδειξη ανωτερότητας έναντι των ξένων και των υπηκόων. Κεντρικό «φοβερόν σημείον», το λιοντάρι. Σήμερα θα το εντοπίσουμε σε άμπολλους θυρεούς, οικόσημα και άλλα σχετικά, σε όλους σχεδόν τους λαούς.

Μία από τις εναντίον του Λέοντος κατηγορίες των «λεοντομάχων» της Σάμου ήταν ο ισχυρισμός ότι ... *απάδει εις τα εκκλησιαστικά θέσμια το να θυμιάται υπό του ιερού Κλήρου κατά τας προς αυτού τελουμένας επιμνημοσύνους δεήσεις...*⁵⁷. Δραττόμεθα της ευκαιρίας που μας παρέχει η άποψή τους αυτή να υπενθυμίσουμε (εκτός των άλλων που προαναφέραμε) ότι ο προφήτης Δανιήλ παριστάνεται στα παλαιότερα χριστιανικά μνημεία (σαρκοφάγους, ζωγραφική κοιμητηρίων) μεταξύ λιονταριών. Θεωρείται επίσης έμβλημα του Ευαγγελιστή Μάρκου, ο οποίος ζωγραφείται μ' αυτό στη μία από τις τέσσερις βάσεις των τρουλλών όλων των εκκλησιών. Η ιστορία του Δανιήλ στον «λάκκον των λεόντων» συμβολίζει το Θεό που λυτρώνει το λαό του. «Ο *Αναπεσών*», η γνωστή εικόνα του Πανσέληνου στο Πρωτάτο των Καρυών του Αγ. Όρους, έχει την έμπνευσή της στην προφητεία του Ιακώβ «*Σκύμνος λέοντος Ιούδα· εκ βλαστού υιέ μου ανέβης· αναπεσών εκοιμήθης ως λέων και ως σκύμνος. Τις εγερεί αυτόν;*» Αργότερα βέβαια το θηρίο εμφανίζεται (και μάλιστα μαζί με τον δράκοντα, άλλος συμφυρμός), ως σύμβολο των δυνάμεων του Κακού, είναι ο «βρυχώμενος / ωρυόμενος λέων», σε αντίθεση με τον «καλό ποιμένα» Χριστό, ο οποίος θα ελευθερώσει τον πιστό από το φονικό στόμα του.⁵⁸

Ο Λέων της πλατείας Πυθαγόρα (για να επιστρέψουμε σ' αυτόν, στο δεύτερο πλέον μέρος της εργασίας μας) παρέμεινε στη θέση του επί 43 έτη, περίοδο κατά την οποία προσαπέκτησε και άλλες επιμέρους «συμβολικές» ερμηνείες, αφού ο ίδιος ο λαός τον κατέστησε φορέα νέων ιδεών. Κατά πρώτον, έγινε αναπόσπαστο τμήμα της *τοπικής ταυτότητας*⁵⁹ των κατοίκων του Λιμένου. Δεν είναι μόνο το σύμβολο της πλατείας τους (όπως αλλού π.χ. ένας γηραιός πλάτανος ή μια βρύση), αλλά ολόκληρης της πόλης. Αν η πλατεία⁶⁰ ορίζει το κομβικό σημείο γύρω

57. Πρβλ. *Ελλάς*, φ. 1272 (12. 7. 1972), 4.

58. Για τα παραπάνω βλ. ενδεικτικά *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 8 (1966), 260-261. Τζ. Κούπερ, *Λεξικό συμβόλων*, εκδ. Πύρινος Κόσμος, Αθήνα 1992, 297-298. Εφ. *Ελλάς*, φ. 1272 (12. 7. 1972), 4, στο άρθρο του Β. Ασλάνη, στήλη 3.

59. Ορισμούς της έννοιας βλ. Μ. Κομνηνού - Ε. Παπαταξιάρχης (επιμ.-εισαγωγή), *Κοινοτήτα, κοινωνία και ιδεολογία. Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας και η προβληματική των Κοινωνικών Επισημών*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1990, 332 κ.ε. Μ. Γ. Βαρβούνης, *Εξελίξεις και μετασχηματισμοί στον Ελληνικό παραδοσιακό πολιτισμό*, εκδ. Fragmenta, Θεσσαλονίκη 1995, 91 κ.ε. Β. Νιτσιάκος, *Λαογραφικά ετερόκλητα*, ό.π., 65 κ.ε., με σχετική ξενόγλωσση βιβλιογραφία σε όλες τις παραπάνω αναφορές, κ.ά.

60. Βλ. διεξοδικά Μ. Μερακλής, *Ελληνική Λαογραφία. Κοινωνική Συγκρότηση*, τ. 1, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα (1984), 35-36.

από το οποίο ξεδιπλώνεται η πολυποίκιλη καθημερινότητα των κατοίκων της πόλης και γίνεται παράσταση ο «επίσημος» χρόνος των εορτών, όλα αυτά συμβαίνουν υπό το βλέμμα του Λέοντος, όπως θα μας διαβεβαιώσουν παρακάτω οι Σαμιώτες λαϊκοί στιχουργοί. Επόπτης της καθημερινής τάξης και της «μετρημένης ευταξίας» των εορτών ευφραίνεται με το εορταστικό κλίμα της πλατείας, «γελά για όλα» τα καθημερινά, «με όσα (...) ακούγονται παράξενα και αστεία». «Αιτιολογεί» με την παρουσία του την «απωθημένη σεξουαλικότητα» των αστών που τολμά διακριτικά να ξεμυτίσει: στη θέα των μίνι φορεμάτων που φορούν ευσταλείς νεαρές σε γιορτές και παρελάσεις, *ακόμη και ο λέων*, το άψυχο ζώο, ηδονίζεται. «Κατηγορούμενος», δικαιολογεί τη σεμνοτυφία και τη διακριτική απόκλιση των αστών από την «επιβεβλημένη ευπρέπεια» της πόλης.

Λαϊκά ποιήματα που δημοσιεύτηκαν αυτήν την ιστορική περίοδο (1930-1973) τεκμηριώνουν τις παραπάνω θέσεις μας: ο λαϊκός ποιητής Αντώνης Γιοκαρίνης δημοσίευσε στην *Γκραν-Κάσα* του 1955 ένα μακροσκελές ποίημα με τον τίτλο *Πυθαγόρου Πλας*, μέσα από το οποίο αναδύεται γλαφυρά όλος ο κόσμος της συγκεκριμένου πλατείας, με τα κτήριά της, τα ονόματα των καταστηματάρχων της, το πλήθος των πλανόδιων μικροπωλητών της, την κοσμοσυρροή σε επίσημες και καθημερινές ημέρες, το «κοινωνικό περιθώριο», κ.ά., την όλη δηλ. πολυδιάστατη κοινωνική, οικονομική, ψυχαγωγική και θεατρική της διάσταση, ως χώρου γενικά παραστάσεων, κυριολεκτικά και μεταφορικά:

*Μια πλατεία παληά όλο χάρι
όλοι οι δρόμοι οδηγούν προς τα κει
και για όλα γελά το Λιοντάρι
που στη μέση υψώνεται κει⁶¹.*

Σε άλλο του ποίημα, με αφορμή την ανασύσταση των εορτών κρασιού το 1969 στο χώρο της ίδιας πλατείας :

*(...) Κι' αφού τώρα θα γίνεται μεσ' την Πλατεία πλέον
γεμάτος θάναι από χαρά κι' ο μαρμαρένιος Λέων
που θα γελά στ' αληθινά ψηλά απ' την Πλατεία
με όσα θα ακούγονται παράξενα κι' αστεία⁶².*

Ανάμεσα στις εκδηλώσεις των παραπάνω εορτών ήταν και παρελάσεις μαζορετών με προκλητική ενδυμασία, και αυτές «... οι παρελάσεις των με σουπερ υπέρ μίνι / κανέναν ασυγκίνητον δεν άφησαν να μείνη». Ούτε και τον Λέοντα :

61. Μ. Γ. Βαρβούνης (επιμ.), *Αντώνης Γιοκαρίνης, Άπαντα. Ποιήματα - Πεζά - Συνεντεύξεις - Επιστολές*. Επιμέλεια - Εισαγωγή - Επιλεγόμενα Μ. Γ. Βαρβούνης, Αθήνα 1996, 205.

62. Μ. Γ. Βαρβούνης (επιμ.), *Αντώνης Γιοκαρίνης, Άπαντα...*, ό.π., 287.

(...) Ξυπνώντας μας τα αίματα εδώ μέσ' το Βαθύ
σε όλους όσους πέσαμε σε λήθαργο βαθύ
και τόσο μάς ξεσήκωσαν τα πόδια των θηλέων
αφού τα κρυφοκοίταζε κι' ο μαρμαρένιος Λέων⁶³.

Το ίδιο πνεύμα και στη γιορτή των Θεοφανείων:

Μ' έναν καιρό θαυμάσιο και πλήρη ηλιοφάνεια
γιορτάσαμε χαρμόσυνα προχθές τα Θεοφάνεια
και όταν επαιάνιζε η Μπάντα των θηλέων
από ψηλά ευφραίνετο ... κι' ο μαρμαρένιος Λέων⁶⁴.

Ο Λέων, ως σύμβολο, συμπράττει στην πολιτισμική οριοθέτηση της τοπικής κοινωνίας⁶⁵, μέσω αυτού η πόλη του Λιμένος «σημαίνεται», συμβολίζεται, γίνεται το «σήμα κατατεθέν» του. Κάθε πόλη απεικονίζει έναν τρόπο ζωής και απεικονίζεται από τα μνημεία της. Κάθε μνημείο εξάλλου είναι ένας μετωνυμικού χαρακτήρα συμβολισμός, έτσι κι αλλιώς. Αυτά υποστηρίζει (με τον τρόπο του) ο Β. Ασλάνης σε άρθρο του, μετά τη γνωστοποίηση των προθέσεων της Δημοτικής Αρχής να «αποπέμψει» το άγαλμα από την πλατεία:

... Το εν πλατεία μας μνημείον έχει προσδώσει από το 1930 χαρακτηριστική μορφήν εις την πόλιν μας και έχει καταστεί ειδικόν γνώρισμα αυτής. Όλοι αι εγκυκλοπαίδειαι, Ελληνικαί και ξέναι, εις τα περί Σάμου άρθρα των, παραθέτουν φωτογραφίας της πλατείας μετά του Λέοντος. Εκατομμύρια καρτ-ποστάλ με την απεικόνισίν του έχουν σταλεί εις τα πέρατα του κόσμου και απειράριθμοι φωτογραφίαι λαμβάνονται από τους από ετών διερχομένους τουρίστας.

Φωτογραφίαν του περιφήμου καταστάντος τούτου Λέοντος και εις την αρμόζουσαν, λόγω του προορισμού δι' ον εστήθη, τιμητικήν θέσιν, περιέχει και το προσφάτως εκδοθέν υπό της Νομαρχίας Σάμου (...) επιμελέστατον εις εμφάνισιν λεύκωμα, το οποίον εξεδόθη επί τω εορτασμώ της συμπληρώσεως των 150 ετών από της απελευθερώσεως της Ελλάδος.

Το λεύκωμα τούτο κοσμεί ήδη τας βιβλιοθήκας του Προέδρου της Κυβερνήσεως, των Αντιπροέδρων και όλων των Υπουργών αυτής, απασών των Νομαρχιών και Δήμων του Κράτους και διαφόρων άλλων υπηρεσιών...⁶⁶

63. Μ. Γ. Βαρβούνης (επιμ.), *Αντώνης Γιοκαρίνης, Άπαντα...*, ό.π., 288.

64. Μ. Γ. Βαρβούνης (επιμ.), *Αντώνης Γιοκαρίνης, Άπαντα...*, ό.π., 81.

65. Α. Cohen, *The Symbolic Construction of Community...*, ό.π., 9.

66. *Ελλάς*, φ. 1272 (12. 7. 1972), 4.

Όμως ο συμβολισμός του έχει και έναν ευρύτερο ιστορικό χαρακτήρα για την πόλη. Είναι επιπλέον **σύμβολο της νεότερης ιστορικής μνήμης**, που ανατροφοδοτείται με νέους, αλλά παρεμφερείς, ιστορικούς συμβολισμούς, αντλώντας «υλικό» από τη νεότερη σαμιακή ιστορία. Είναι **σύμβολο της εθνικής αντίστασης των Σαμίων κατά των Ναζιστών, τα τραύματά του από τον βομβαρδισμό του '43 είναι οι πληγές του αντισταθέντος Σαμιακού λαού**, «μαρτυρεί» ως μνημείο (μνημείο σημαίνει μνημόνευση, διαιώνιση και προσαύξηση της μνήμης) για την ωμή βία των δυνάμεων του σκότους:

... Το κατάλευκο αυτό και απέρριτο συμβολικό καλλιτέχνημα, είχε συνδεθεί επί 43 τώρα χρόνια με τη ζωή της κοινωνίας μας, και ο καθένας μας είχε συνδυάσει μ' αυτό πλήθος από μνήμες ευχάριστες, κάποτε όμως και τραγικές. Τα τραύματά του από το βάρβαρο ναζιστικό βομβαρδισμό του Νοέμβρη 1943, παρέμειναν το μόνο αιώνιο μνημόσυνο των 150 θυμάτων, αμάχων και αθώων συμπολιτών μας...⁶⁷

Η εφημερίδα Ελλάς του Κώστα Πτίνη⁶⁸ έχει αναλάβει εξ ολοκλήρου σχεδόν την υπεράσπιση του Λέοντος το 1972, όταν πλέον το θέμα της αποκομπής του από την πλατεία έχει γνωστοποιηθεί (παίρνει δηλ. τη σκυτάλη από το Αιγαίον του 1930). Ο «αθύνων νους» της υπεράσπισης είναι ο τέως συμβολαιογράφος, όπως υπογράφεται συχνά, Βασίλειος Ασλάνης, στον οποίο αναφερθήκαμε ήδη. Οι απόψεις του επί του θέματος, από τον Ιούλιο του 1972 κ.ε., (κατά τον ίδιο) είναι ... απόψεις της συντριπτικής πλειοψηφίας της Σαμιακής κοινωνίας⁶⁹, αφού η Δημοτική Αρχή παρασύρθηκε ... από την γνώμη μετρονόμενων εις τα δάκτυλα της μίας χειρός συνδημοτών, ξένων προς πάσαν γνώσιν ιστορίας και προς πάσαν ιδέαν αισθητικής και εις τους οποίους απαρέσκει η επί του μνημείου συμβολική παράστασις του λέοντος⁷⁰. Ο ίδιος εξάλλου δηλώνει σε άλλο άρθρο του απερίφραστα την κομματική διάσταση του ζητήματος, τόσο το 1930 όσο και την περίοδο 1969-73⁷¹. Γράφουμε 1969-73, διότι το ζήτημα είχε ανακινηθεί από το Δήμο με την υπ' αριθμ. 6 της 11ης Μαρτίου 1969 απόφασή του, σύμφωνα με την οποία ο Λέων εκρίνετο αποβολιμαίος από την πλατεία, και αμέσως μετά (27. 3. 1969) επικυρώθηκε από τη Νομαρχία. Ως εκ τούτου, κατά τον Ασλάνη, ... ουδείς των δημοτών έλαβε γνώσιν του πράγματος. Έτσι πέρασε η κατά νόμον δήμενος προθεσμία ασκήσεως προσφυγής ακυρότητος διά κατάδηλον υπέρβασιν εξουσίας...⁷². Την υπόθεση υπερασπίζεται σθεναρά ο ίδιος τον Ιούλιο του 1972, όταν διέρρευσε η απόφαση του Δημοτικού

67. Ελλάς, φ. 1335 (24. 12. 1973), 1. Από άρθρο του Β. Ασλάνη κι αυτό.

68. Ελλάς, Ανεξάρτητος Σαμιακή εφημερίς, Ιδιοκτήτης-Διευθυντής Κώστας Ι. Πτίνης, Σάμος.

69. Ελλάς, φ. 1274 (10. 8. 1972), 2.

70. Ελλάς, φ. 1322 (8. 9. 1973), 1.

71. Ελλάς, φ. 1272 (12. 7. 1972), 4.

72. Ελλάς, φ. 1326 (11. 10. 1973), 4.

Συμβουλίου⁷³. Όμως, παρά τον αγώνα του με αποτρεπτικά ιστορικά παραδείγματα (*ουδαμού δε της Ιστορίας μας αναφέρεται περίπτωσης μεταθέσεως τοιούτου μνημείου (...). Μόνον αφ' ης εξέσπασεν η λαίλαψ του κομμουνισμού (...)*) παρατηρούμεν το φαινόμενο (...), παρά το γεγονός ότι επέσεισε το «γράμμα του νόμου», αστείο επιχείρημα βέβαια για τη ...δημοκρατική περίοδο της χώρας μας (*η νομοθεσία μας, απειλούσα και ποινικά κυρώσεις, απαγορεύει ρητώς πάσαν σχετικήν με τα ιστορικά μνημεία αλλαγὴν ἢ μετατόπισιν (...)*), παρά την προβολή της (ανυπόστατης για μας) αλλά κυρίαρχης τότε (και τώρα ακόμη) άποψής του περί «Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού» (*[ο Λέων είναι] σύμβολον συγκερασμού του Ελληνικού ιδεώδους και της Χριστιανικής πίστεως· δηλαδή είναι ο τελειότερος συμβολισμός του Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού*), παρά την απόδειξη που παρέχει περί «πολιτικής σκοπιμότητας στην υπόθεση, η οποία κινδυνεύει να ... συντελέσῃ εἰς τὴν ἀναξωπύρῳσιν τῶν ἐλαχίστων ἐναπομεινάντων (...) υπολειμμάτων του *επαράτου Διχασμού*, παρά το ότι ζητά επανεξέταση του θέματος, τελικά δεν μπορεί να αντιστρέψει το κλίμα⁷⁴.

Οι παρακάτω περιγραφές, με έντονη τη συναισθηματική τους χροιά, νομίζουμε ότι απηχούν τη συγκινησιακή φόρτιση των Βαθιωτών, όταν μάλιστα το γεγονός της «αποκαθλώσεως» του Λέοντος συμπίπτει (και συσχετίζεται τεχνηέντως από τον Ασλάνη) με το ευχάριστο χριστουγεννιάτικο κλίμα εκείνων των ημερών: *Τὴν ἰδίαν τύχην με τὰ νήπια τῆς Βηθλεὲμ ἐμέλλε νὰ ἔχῃ, τὶς χρονιάρες αὐτὲς μέρες, καὶ τὸ λιοντάρι τῆς πλατείας μας, πὺν ἐπὶ σαραντατρία χρόνια στόλιζε ἀγέρωχα τὸ Ἡρώδ των Ἀγωνιστῶν τοῦ 1821 (...). Ἡ ἀποκρουστικὴ στὴ θέα διαδικασία τῆς ἀποξηλώσεως τοῦ Ἡρώδ χριστουγεννιάτικα, ἔκαμε νὰ ἐκδηλωθῇ σιωπηλὰ μὰ αὐθόρμητα ἡ ἀγάπη πὺν εἶχαν μέσα τοὺς ὅλοι οἱ Βαθειῶτες πρὸς τὸ λιοντάρι αὐτό. Με ἀνέκφραστα πρόσωπα, πὺν φανέρωναν ὅμως κάποια ἀπορία καὶ ἐκπληξή, παρακολουθοῦσαν τὸν τεμαχισμό του, κι ἓνα ἐρωτηματικὸ διαγράφονταν δειλὰ στὰ χεῖλιν των (...). Περισσότερη ὅμως ἐκπληξή ἀλλὰ καὶ ψυχικὸ τραυματισμὸ ἐνοικοσε ὁ παιδικὸς μας κόσμος, πὺν ἐπὶ χρόνια τώρα περνοῦσε χαρούμενες κι' ἐντυχισμένες ὥρες, τὰ καλοκαιριάτικα ἀπογεύματα παίζοντας, γύρω στὸ ἡμέρο κι' ἀγαπημένο λιοντάρι (...)*⁷⁵.

73. Ο τότε (1972) Νομάρχης Σάμου Λουκάς Α. Φωκάς φέρεται να αγνοεί το θέμα, αφού μετά το άρθρο του Ασλάνη της 12ης Ιουλίου 1972 στην *Ελλάδα*, εις απάντησή του, δημοσιεύεται στην ίδια εφημερίδα έγγραφο του Νομάρχη προς την Περιφερειακή Διοίκησην Αττικής και Νήσων, με το οποίο ο τελευταίος εισηγείται την παραμονή του Λέοντος στην πλατεία και την «... τοποθέτησιν του νέου μνημείου προ του ανεγερθησομένου Διοικηρίου», *Ελλάς*, φ. 1274 (10. 8. 1972), 1. Αγνοεί άραγε ο Νομάρχης τι είχε προ τριών ετών υπογράψει; Ή μήπως (πράγμα που δεν εξακριβώσαμε) το 1969 δεν ήταν ο ίδιος Νομάρχης; Πάντως τα Χριστούγεννα του 1973, όταν έγινε η μεταφορά του Λέοντος, έχει αντικατασταθεί από άλλον, ήδη από τις 20. 9. 1973. Βλ. *Ελλάς*, φ. 1324 (25. 9. 1973), 1.

74. Βλ. για όλα τα παραπάνω παραθέματα *Ελλάς*, φ. 1272 (12. 7. 1972), 3 και 4.

75. *Ελλάς*, φ. 1335 (24. 12. 1973), 2.

Στην ίδια εφημερίδα, στην τακτική στήλη *ΣΑΤΥΡΙΚΟΙ ΣΤΙΧΟΙ* δημοσιεύτηκε με το ψευδώνυμο *Ο Λέων* το παρακάτω στιχούργημα με τον τίτλο *Κύκνειον ἄσμα του λέοντος της πλατείας*⁷⁶. Πιθανότατα ανήκει κι αυτό στον Ασλάνη, αν υποθέσουμε ότι ο στιχουργός του «παίζει» με την ετυμολογικά τουρκική καταγωγή του επωνύμου του, αφού, όπως προειπώθηκε, *aslan* στην τουρκική γλώσσα σημαίνει το λιοντάρι⁷⁷. Κρίνουμε ότι απηχεί απόψεις και αισθήματα πολλών συμπολιτών του. Ενδιαφέροντες είναι επίσης οι αρχικοί λογότυποι του στιχουργήματος:

Για ιδές καιρό που διάλεξαν, πριν χάρος να με πάρη, / να με τυλίξουν με χλωρό κακτοειδές χορτάρι, / για να μη ιδώ το Φεστιβάλ και τα ωραία Μίνια / π' απ' την Ευρώπη έρχονται ν' ανάψουνε καμίνια... / Σαράντα χρόνια σιωπηλός χαμογελός στην Πούλια, / κι' ας με πονάν τα τραύματα που έχω στα καπούλια. / Λοιπόν, δεν είναι άδικο, δεν είναι ανομία, / να μη μεθύσω και εγώ με Μίνι κι' Ανθοσμία; / Για Κείνους, που με στήσανε να τους φυλάγω χρόνια / κι αχάριστη προσδέχονται εσχάτως καταφρόνια, / αυτοί, δεν χαμπαρίζουνε φθόνο και απονιά... / έχουν αιώνιο Φεστιβάλ, τρανό KABO-ΦONIA !

Μια άλλη διάσταση, σαφώς σατιρική, με καυστικότητα μάλιστα στα κάποια σημεία της, δίνει στην απόδοσή του Λέοντος ο λαϊκός ποιητής Α. Γιοκαρίνης:

Την αλλαγή του Λέοντος που είναι στην Πλατεία / άλλοι την πήραν σοβαρά και άλλοι στα αστεία / οι πάντες διηρέθησαν σε δυο μεγάλες κάστας / σε λεοντολάτρες φλογερούς και σε λεοντοκλάστας. / Κι ενώ οι γύρω ζήταγαν να φύγη ως μετανάστης / ενεφανίσθη βλοσυρός κύων λεοντοκλάστης / που όλους κυνικώτατα στην μπάντα τους απώθησε / κι' υψώσας το ποδάρι του τον Λέοντα ... εδρόσισε⁷⁸!

Όλα λοιπόν τα θέματα ελύθηκαν τα φλέγοντα / κι' απ' την πλατεία ξήλωσαν τον μαρμαρένιο Λέοντα / που δεν εγνώρισε ποτέ ο δόλιος ησυχία / αφ' ότου εκεί τον θρόνιασε η τότε Δημαρχία. / Γι' αυτόν ποτέ δεν έπαυσε να γίνεται καυγάς / και σφόδρα του επιτίθεντο ο Δούκας κι' ο Γιαγάς / μα κείνος εις το βάθρο του καθόντανε γερά / αφού τον υπεστήριζε μια πέννα σταθερά. / Πλην όμως πια δεν άντεξε επί μακρόν παλαίον / κι' εσχάτως μεταφέρθηκε στη Δημαρχία ο Λέων / φύλαξ να γίνη άγρυπνος του Δήμου των Σαμίων / και προ παντός για να φρουρή το άδειο του ταμείον. / Αυτός λοιπόν που στήθηκε με τελετές και Μπάντα / απ' την πλατεία έφυγε και πήγε εις την μπάντα / κι' ήταν αυτό το τέλος του - κι' όλων αυτών η κατακλείς / τον έχει πλέον σύντροφος ο φίλος Ηρακλής⁷⁹!

76. Ελλάς, φ. 1180 (23. 7. 1970), 1.

77. Βλ. *Ιστορικών Λεξικόν της Νέας Ελληνικής της τε κοινώς ομιλουμένης και των ιδιωμάτων*, ό.π.

78. Μ. Γ. Βαρβούνης (επιμ.), *Αντώνης Γιοκαρίνης, Άπαντα...*, ό.π., 118.

79. Μ. Γ. Βαρβούνης (επιμ.), *Αντώνης Γιοκαρίνης, Άπαντα...*, ό.π., 89.

Οι «αντίπαλοί» του, με προεξάρχουσα την εφημερίδα *Σαμιακόν Βήμα* (του Μιχ. Κ. Δούκα) επαναλαμβάνουν τις προ σαρανταεπτά ετών αιτιάσεις τους, ενώ αξιοπρόσεκτη είναι η προσπάθεια του φύλλου να μη συντηρήσει επί πολύ το θέμα στη δημοσιότητα. Τις ημέρες μάλιστα των Χριστουγέννων του 1973, «ημέρες αποκαθήλωσης» του Λέοντος, ελάχιστα αναφέρει⁸⁰: *Ο Λέων, το σαρκοβόρον αυτό θηρίον το οποίον (...) αφρόνως επεκάθησεν επί ενός Ιερού Μνημείου (...) μετακινείται επί τέλους προς άγνωστον δι' ημάς κατεύθυνσιν*⁸¹. Κατά την εφημερίδα *Ελλάδα*⁸², ο Λέων μεταφέρθηκε ... μεταξύ *Δημαρχείου και Αγ. Σπυρίδωνος*, κάτωθεν του πεύκου του *Δημαρχείου* ένθα και η θέσις του... (με αποπνέουσα εμπάθεια) κατά το *Σαμιακόν Βήμα*⁸³.

Τη θέση του (στο μνημείο των Ηρώων της πόλης) κατέλαβε ένα χάλκινο άγαλμα γυναίκας με σπαθί στο χέρι, *σύμβολο της ελευθερίας* κατά τους εμπνευστές του, *άλλο εξάμβλωμα* κατά την «πολέμια» του Λέοντος εφημερίδα⁸⁴. Ήταν πράγματι το νέο αυτό άγαλμα το *σύμβολο της ελευθερίας* (μέσα στα χρόνια της Επταετίας!!!), το οποίον κατέστη στη συνείδηση του Σαμιακού λαού το «σημείο» της γελοιοποίησης του τότε καθεστώτος. Ο Σαμιακός λαός τού προσέδωσε ευφύεστατα την προσωνομία *Μαρία η Κουρελού*, χαρακτηρισμός ο οποίος, για όσους γνωρίζουν «πρόσωπα και πράγματα» της μικροκοινωνίας του νησιού, παραπέμπει σε χλευασμό του νέου συμβόλου, διά της διακωμώδησεως υπαρκτού προσώπου, το οποίο είχε γίνει αντικείμενο αστεϊσμών και σκωπτικών αναφορών. Το όλο ζήτημα, όπως γνωρίζουμε από έγκυρες πληροφορίες, έλαβε μορφή αντίστασης στη Χούντα και ο «αποπεμφθείς» Λέων απέκτησε μια ακόμη νέα συμβολική σημασία: *έγινε και σύμβολο της αντι-δικτατορικής πάλης των Σαμίων*.

Το θέμα της επανατοποθέτησης του Λέοντος στην πλατεία Πυθαγόρα είχε ήδη θέσει από το 1973 ο Ασλάνης, με μια «προφητική» προειδοποίηση προς τους «αποκαθηλωτές» του. Τότε προειδοποιούσε ότι ... *η δυσφορία του Λαού είναι μεγάλη και ότι μεθαύριον, όταν διεξαχθούν εκλογαί διά την ανάδειξιν διά της ψήφου των δημοτικών αρχόντων, θα τεθή οπωσδήποτε και θέμα επαναφοράς του Ηρώου εις την προτέραν θέσιν του*...⁸⁵ Ετέθη και ελύθη το θέμα λίγα χρόνια μετά τη Μεταπολίτευση, το 1977...

80. Βλ. π.χ. τα μετά το υπ' αριθμ. 2187 φύλλα της εφημερίδας, του μηνός Δεκεμβρίου 1973.

81. *Σαμιακόν Βήμα*, φ. 2157 (8. 2. 1973), 1.

82. *Ελλάς*, φ. 1335 (24. 12. 1973), 1.

83. *Σαμιακόν Βήμα*, φ. 2295 (22. 4. 1977), 1.

84. *Σαμιακόν Βήμα*, φ. 2295 (22. 4. 1977), 1. Στο φ. 2304 (30. 7. 1977), 4, η ίδια γράφει με σατιρική διάθεση: «Το άγαλμα της γυναίκας εξηφανίσθη από την πλατείαν. Μήπως εφοβήθη τους βρυχηθμούς του λιονταριού, το οποίον θα δέχεται και αυτό, όπως και η γυναίκα, μερικά στεφανώματα και θυμιάματα; Είμεθα άξιοι παντός επαίνου ω άρχοντες της Σαμιώτικης γης».

85. *Ελλάς*, φ. 1325 (3. 10. 1973), 1.

Το *Σαμιακόν Βήμα* (με την υπογραφή του εκδότη του) επαναλαμβάνει τις γνωστές αιτιάσεις του κατά του Λέοντος με αφορμή την επάνοδό του στην πλατεία. Επιμένει να συνδέει το σύμβολο με γεγονότα που ουδέποτε έλαβαν χώρα στη Σάμο («*Αλλά εις ποίον χωρίον της νήσου μας εξοντώθηκαν οι Σάμιοι προμαχούντες τους Λιδοούς, τους Μήδους, τους Πέρσας και τους Τούρκους, ώστε να αναγείρωμεν και ημείς μαρμάρινον λέοντα αντίγραφον του λέοντος της Χαιρωνείας...*»), αμφισβητεί την καλλιτεχνική του αξία («*έχει πόδας ομοίους με τους στύλους της ΔΕΗ, κόμην και ουχί χαίτην, τύπου οντουλασιόν, στόμα ανοικτόν και καθημένον επί των οπισθίων ποδών του*»), το ειρωνεύεται («*διατί να μη εγείρωμεν ένα ελέφαντα ή ένα τίγριν που η ισχύς και των θηρίων αυτών είναι ανωτέρα των λεόντων;*»), και τελικά κρίνει την επιλογή του ως σκέψη «*προσβάλλουσα τον ηρωισμόν των Σαμίων πεσόντων*», ως σκέψη «*αμελέτητον*», η οποία «*θα εμβάλη εις συλλογισμούς θλιβερούς, εις συλλογισμούς μελαγχολικούς εις πάντα ευ φρονούντα Σάμιον*»⁸⁶.

Εικόνες και αισθήματα των «*ημερών του 1977*», αλλά από την «*άλλη πλευρά του φεγγαριού*», μας μεταφέρει η *Σαμιακή*, του Αθαν. Ηλ. Γιαννουλόπουλου. Το μοναδικό φύλλο που είχαμε στη διάθεσή μας (για τη σύνταξη της παρούσας εργασίας) φιλοξενεί ένα στιχούργημα του Γ. Πυργιώτη και φωτογραφίες από τη σταδιακή επανατοποθέτηση του αγάλματος στην παλιά του θέση⁸⁷:

*Στη θέση την παλιά του ξαναγύρισε / της Σάμου το γνωστό το Λεοντάρι / τα μάτια του
τα πέτρινα ξανάδανε / το πράσινο πανώριο Μαλαγάρι / που χρόνια του στερήσανε αναί-
τια / εκείνοι που γυρεύαν το κακό του / και είπαν φυλακή ότι του άξιζε, / το φταίξιμο πως
ήτανε δικό του. / Εκείνο το φτωχό με το χαμόγελο / τους κοίταζε χωρίς να τους πειράζει
/ δεν ήταν σαρκοφάγο κι' επικίνδυνο, / δεν τ' άκουσαν ποτέ τους να γκρινιάζει / και όμως
τη φυγή του εξητούσανε, / στην ζούγκλα επιμέναν να γυρίσει / χαιρέκακα το βγάλαν απ'
το βάθρο του / κι' εκείνο παρά λίγο να δακρύσει. / Μα έχουν οι καιροί κι' αυτοί γυρίσμα-
τα / ακόμη και για ένα λεοντάρι / και σήμερα περήφανο, πασίχαρο / τη θέση την παλιά
του έχει πάρει / και είναι σαν να λείει ξαναγύρισα, / κακία σε κανένα δεν κρατάω / της Σά-
μου είμ' εγώ αιώνιο σύμβολο και όλους τους Σαμιώτες αγαπάω.*

Επιλογικά: η εργασία μας κινήθηκε στα πλαίσια της *Μικρής (Συμβολικής) Παράδοσης* του νησιού της Σάμου, ενώ παράλληλα δόθηκε (ενδεικτικά όντως) και η *Μεγάλη (Συμβολική) Παράδοση* περί λιονταριού, όπως δηλ. αυτή συναντάται στον ευρύτερο χώρο της Ελληνικής Λαογραφίας. Οι επί μέρους συμβολικές αξίες που προσ απέκτησε και ενσωμάτωσε το συγκεκριμένο μνημείο / σύμβολο μέσα σε συγκεκριμένες ιστορικές συγκυρίες υπό τη δημιουργική ικανότητα της θαυμαστής φαντασίας του λαϊκού ανθρώπου, αποδεικνύει και πάλι ότι τα σύμβολα είναι «*κοινωνικές αναπαραστάσεις*», παράγοντες στις κοινωνικές διαδικα-

86. *Σαμιακόν Βήμα*, φ. 2304 (30. 7. 1977), 1.

87. *Σαμιακή*, φ. 853 (5. 8. 1977), 1.

σίες, περιεκτικά, «επεκτατικά»⁸⁸, πολυσθενή, διαθέτουν πολυσυνδυαστικότητα και πολλά συμπυκνωμένα νοήματα.

Αν επίσης θεωρήσουμε δεδομένο ότι η *Μικρή* και η *Μεγάλη Παράδοση* συναποτελούν μία ενότητα και ότι βρίσκονται σε συνεχή διαδικασία μείξης, στην περίπτωση μας η πρώτη δέχεται μεν τα «καταπεπτωκότα στοιχεία»⁸⁹ της *Μεγάλης* το 1930, αλλά αυτή η ίδια πρωτοτυπεί αργότερα και αποστασιοποιείται απ' την «ανώτερή» της, εξ αιτίας της ιδιαίτερης ιδιοσυγκρασίας του Σαμιακού λαού και των ιδιαίτερων ιστορικών συγκυριών της κοινωνίας του. Εδώ κρίνουμε ότι βρίσκεται κατ' ουσίαν η αξία αυτής της εργασίας.

88. Τζ. Κούπερ, *Λεξικό συμβόλων...*, ό.π., 15.

89. Ως γνωστόν στοιχεία του «ανώτερου» πολιτισμού «καταπίπτουν» στον «κατώτερο», και αντιστρόφως. Η θεωρία του πολιτισμικού δυϊσμού που υπεστήριζε μόνο το πρώτο σκέλος της παραπάνω απόψεως, ότι δηλ. ο λαός μόνον αναπαράγει ό,τι δέχεται από τα ανώτερα στρώματα, σήμερα πλέον δεν είναι αποδεκτή. Βλ. πρόχειρα Μ. Μερακλής, *Πέντε λαογραφικά δοκίμια για τη γλώσσα και την ποίηση*, εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα 1985, 36, με τη σχετική βιβλιογραφία. Στέφ. Ήμελλος, *Ιστορικά και μεθοδολογικά της Ελληνικής Λαογραφίας*, τχ. Α'. Από την προδρομική φάση μέχρι την επιστημονική αυτοτέλεια, Αθήνα 1995, 9, υποσημ. 6. Μ. Βαρβούνης, *Σύγχρονοι προσανατολισμοί της Ελληνικής Λαογραφίας*, εκδ. Πορεία, Αθήνα 1993, 15. Μ. Σέργης, *Ο Ζακύνθιος μοναχός Παχώμιος Ρουσάνος...*, ό.π., 19-20 με τη σχετική υπόλοιπη βιβλιογραφία.